

Tussennotitie radicalisering Arnhem

Verslag van de eerste twee fasen van het
onderzoek naar radicalisering

In opdracht van
Gemeente Arnhem

Omslagontwerp
Marcel Grotens

Tom van Ham, Lieselot Scholten & Anton van Wijk

Tussennotitie radicalisering Arnhem

Verslag van de eerste twee fasen van het onderzoek naar radicalisering

© 2016, Bureau Beke

Inhoud

1	Achtergrond	5
1.1	Werkwijze	5
1.2	Leeswijzer	7
2	Radicalisering in de wetenschappelijke literatuur	8
2.1	Afbakening en proces van radicalisering	8
2.2	Psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering	10
2.3	Waarneembare uitingsvormen van radicalisering	12
2.4	Aanpak van radicalisering	14
2.5	Resumé	15
3	Radicalisering volgens professionals	17
3.1	Invulling van het begrip 'radicalisering'	17
3.2	Signalen van radicalisering	18
3.3	Achterliggende oorzaken	20
	3.3.1 <i>Pushfactoren</i>	20
	3.3.2 <i>Pullfactoren</i>	21
	3.3.3 <i>Faciliterende factoren</i>	22
3.4	Radicalisering in Arnhem	22
3.5	Resumé	25
4	Een voorstel voor vervolgonderzoek	26
4.1	Aanpak in Arnhem	26
4.2	Focus en uitgangspunten	27
4.3	Opzet	28
	4.3.1 <i>Onderdeel 1 – Analyse Veiligheidshuis (VH)</i>	28
	4.3.2 <i>Onderdeel 2 – Radicalisering onder Arnhemse jongeren in beeld</i>	29
	4.3.3 <i>Onderdeel 3 – Groepsinterviews met jongeren</i>	30
	Geraadpleegde literatuur	33
	Bijlagen	
	Bijlage 1 – Geraadpleegde respondenten	38
	Bijlage 2 – Topiclijst interviews	39

1 Achtergrond

Het college van Burgemeester & Wethouders (B&W) van de gemeente Arnhem wil, mede naar aanleiding van een motie van de Partij van de Arbeid (PvdA), de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren in kaart laten brengen. De aanleiding hiervoor is onder andere dat Arnhem op dit thema hoog lijkt te scoren en er geen cijfers beschikbaar zijn van de mate waarin Arnhemse jongeren er radicale opvattingen op nahouden. Samengevat zijn de volgende onderwerpen relevant:

- De mate waarin sprake is van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar;
- De wijze waarop Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen getypeerd kunnen worden in termen van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau;
- De gevolgen voor de aanpak van radicalisering (zowel preventief als repressief en curatief) door de lokale, regionale en eventueel landelijke instanties.

In overleg met de gemeente Arnhem is besloten om het onderzoek in verschillende fases uit te voeren. De eerste twee fases van het onderzoek (hierna ook wel ‘vooronderzoek’), waarop onderhavige adviesnota gebaseerd is, moeten antwoord geven op de vraag of en zo ja op welke wijze verdiepend onderzoek (fase 3) – gericht op het beantwoorden van de onderzoeksvragen – kan worden uitgevoerd. Deze adviesnota gaat met andere woorden in op de haalbaarheid van verdiepend onderzoek naar de achtergronden van Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen en de aanpak van radicalisering in het algemeen en de betreffende Arnhemse jongeren in het bijzonder.

1.1 Werkwijze

Deze adviesnota is gebaseerd op het uitvoeren van twee onderzoeksactiviteiten. De eerste uitgevoerde onderzoeksactiviteit is literatuuronderzoek, met de bedoeling een (theoretisch) kader te bieden waarbinnen het concept radicalisering kan worden geplaatst.¹ Om de meest actuele kennis op dit onderwerp te inventariseren, hebben we ons beperkt tot wetenschappelijke literatuur die in de periode 2010 tot en met 2015 gepubliceerd is in wetenschappelijke *peer-reviewed* tijdschriften.

1. Dit is met het oog op eventueel verdiepend onderzoek van belang. Deze werkdefinitie zal in dat geval als kader dienen voor uit te voeren onderzoeksactiviteiten en duiding kunnen geven aan de uitkomsten

Daarbij is gebruikgemaakt van vijf Engelse zoektermen (en Nederlandse equivalenten daarvan) in *Picarta*:

- Radicalisation process
- Homegrown terrorism
- Islamist radicalisation
- Extremist violence
- De-radicalisation

Artikelen waarnaar in de gevonden bronnen verwezen wordt, zijn ter aanvullend geraadpleegd op relevante informatie ('sneeuwballen').

Het doel is om inzicht te krijgen in de processen en stadia van radicalisering en handvatten te genereren voor verdiepend onderzoek, zodat een voorlopige werkdefinitie van radicalisering kan worden opgesteld.

Aanvullend is in interviews met professionals nader ingegaan op het onderwerp radicalisering in het algemeen en de Arnhemse situatie in het bijzonder. Bij het bepalen van de onderwerpen die tijdens de interviews aan bod zijn gekomen, is de vraagstelling van onderhavig onderzoek en de vertaling daarvan leidend geweest. Dit betekent dat in ieder geval stilgestaan is bij de inkadering van radicalisering, de mate waarin respondenten aspecten van radicalisering terugzien bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen, waarop zij deze waarneming c.q. hun gevoel baseren, wat de achtergrond van deze jongeren is en welke aspecten zij – vanuit hun ervaring en waarneming – belangrijk vinden bij de (preventieve, repressieve en curatieve) aanpak daarvan.

Box – Uitgangspunten van het onderzoek

Vooraf is een aantal uitgangspunten voor het onderzoek gesteld:

- Op voorhand beperken we ons – mede vanwege de mogelijk stigmatiserende uitstraling van het onderwerp – niet tot radicale opvattingen onder islamitische jongeren, maar onder Arnhemse jongeren in het algemeen. Ook niet-moslimjongeren kunnen immers radicale opvattingen koesteren, bijvoorbeeld over moslimjongeren. Die wederzijdse opvattingen kunnen elkaar beïnvloeden en versterken;
- Onder de noemer 'radicale' opvattingen beperken we ons tot radicale opvattingen ten aanzien van religie en land van herkomst. Deze onderwerpen kunnen een politieke lading hebben. Radicalisering vanuit andere perspectieven, zoals dierenwelzijn of milieu, blijft echter buiten beschouwing;
- Met de term 'Arnhemse jeugd' wordt bedoeld op jongeren en jongvolwassenen van 12 tot en met 24 jaar die vanwege hun opleiding en/of in hun vrije tijd veelvuldig in Arnhem aanwezig zijn. Het is derhalve geen vereiste dat deze jongeren in de gemeente Arnhem wonen.

De gesproken respondenten (zie bijlage 1) hebben beroepshalve ofwel directe binding met Arnhem en kunnen op de situatie in Arnhem reflecteren ofwel hebben overstijgende kennis van radicalisering, waardoor zij de Arnhemse situatie in een landelijk perspectief kunnen plaatsen. Een verdeling van de gehouden interviews staat weergegeven in tabel 1.1. De opbrengsten van de gehouden interviews zijn meervoudig. Allereerst wordt de kennis en expertise van de respondenten benut om bevindingen uit de praktijk te valideren. Daarnaast wordt bewerkstelligd dat een solide wetenschappelijke en praktijkrelevante basis wordt gelegd voor eventueel vervolgonderzoek.

Tabel 1.1. Overzicht van gesproken respondenten (naar instantie) in aantallen.

Directe binding met Arnhem (n=17)	Stadsoverstijgende kennis (n=6)
Gemeente (n=3)	Beleid (n=2)
Jongerenwerk/Jeugdbescherming (n=4)	Wetenschap (n=2)
Etnische gemeenschap (n=3)	Gemeente (n=1)
Scholen (n=3)	Jongerenwerk (n=1)
Politie (n=1)	
Overig (n=3)	

1.2 Leeswijzer

In het volgende hoofdstuk beschrijven we de belangrijkste bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur. In het derde hoofdstuk komt informatie die uit de gehouden interviews naar voren gekomen is aan bod. In het vierde en afsluitende hoofdstuk van deze adviesnota gaan we in op de vraag hoe aan verdiepend onderzoek invulling kan worden gegeven en welke voorbehouden daarbij gelden.

2 Radicalisering in de wetenschappelijke literatuur

In het tweede hoofdstuk van deze adviesnota gaan we nader in op de bevindingen uit de wetenschap. Bij het beschrijven van bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur, behandelen we de afbakening en het proces van radicalisering, de psychologische en contextuele achtergronden daarvan, uitingsvormen en tot slot de aanpak. We beschrijven elk onderwerp in een aparte subparagraaf en besluiten het hoofdstuk met een resumé.

2.1 Afbakening en proces van radicalisering

In deze paragraaf staan we nader stil bij de afbakening van het begrip radicalisering. Een eerste belangrijke notie is dat de term radicalisering in de internationale wetenschappelijke literatuur vrijwel uitsluitend vanuit het perspectief van religie (i.c. de Islam) wordt gedefinieerd. Rondom andere groepen die zich in het verleden schuldig hebben gemaakt aan structureel geweld (zoals de IRA of FARC), speelt het concept radicalisering geen rol van betekenis (Silke, 2011). Ook in Nederlands onderzoek en Nederlandse beleidsstukken ligt de nadruk bij radicalisering overwegend op het islamitisch perspectief. In beperkte mate komt de term radicalisering terug rondom andere thema's zoals rechts- en linksradicaal gedachtegoed (Verhagen, Reitsma & Spee, 2010). Een tweede belangrijk punt om te benadrukken is dat radicalisering in de internationale wetenschappelijke literatuur veelal als voorloper van extremistische en/of terroristische activiteiten wordt gezien. In tegenstelling tot activisme, waarbij personen of groepen actie voeren binnen de kaders van de wet, worden onder extremisme die activiteiten verstaan die buiten de kaders van de wet vallen. Hierbij kan ook geweld gebruikt worden. In Nederland kunnen met name acties van rechts- en linksradicale groepen als activistisch of extremistisch worden aangemerkt (Van der Varst, Van Ham, Van Wijk, Zannoni & Bouabid, 2010). Terrorisme kan kort gezegd gedefinieerd worden als potentieel dodelijk geweld tegen mensen dat voortkomt uit ideologische motieven en tot doel heeft de bevolking angst aan te jagen of de maatschappij te ontwrichten (Skillicorn, Leuprecht & Winn, 2012).

In de recente wetenschappelijke literatuur is met name stilgestaan bij radicalisering vanuit een islamitische context en de relatie tussen radicalisering en extremistische of terroristische activiteiten. De invulling die wetenschappelijk aan het begrip radicalisering wordt gegeven, is echter niet eenduidig. De auteurs van wetenschappelijke publicaties lichten hetgeen zij onder radicalisering verstaan niet (voldoende) toe of hanteren een zelf opgestelde definitie als basis voor hun onderzoek. Er blijft derhalve discussie bestaan over de invulling die aan het begrip radicalisering gegeven moet worden.

Deze discussie richt zich met name op de vraag of gedragingen (bijvoorbeeld geweld), gedachten (over hoe zaken anders zouden kunnen of moeten) of beiden onder radicalisering geschaard kunnen worden (Pisoiu, 2013). De stand van zaken van onderzoek naar radicalisering wordt in 2010 dan ook als ‘fragmentarisch en embryonaal’ omschreven (Ranstorp, 2010). Onderzoek naar radicalisering en de relatie met extremistische en terroristische activiteiten brengt verschillende methodologische problemen met zich mee, waaronder het verkrijgen van voldoende betrouwbare data. Desalniettemin hebben onderzoekers zich ook meer recentelijk kritisch uitgelaten over de wetenschappelijke bijdrage aan kennis over radicalisering en de mogelijke gevolgen daarvan. Het huidige onderzoek kan volgens hen met name als theoretisch en conceptueel worden getypeerd, waarbij radicalisering overwegend als een proces geschetst wordt (Silke, 2011; Sageman, 2014). Daarbij zij overigens opgemerkt dat er geen universeel radicaliseringsproces bestaat (Buijs, Demant & Hamdy, 2006) en het moeilijk is om een harde grens aan te geven tussen ‘radicaal’ en ‘niet-radicaal’ (Slootman & Tillie, 2015).

Er zijn verschillende wetenschappelijke modellen die radicalisering nader duiden, waarvan King & Taylor (2011) er vijf beschrijven. Hoewel geen van deze modellen kan leunen op een brede basis aan empirisch bewijs (zie hiervoor), kennen deze modellen een aantal overeenkomsten. De eerste overeenkomst tussen deze modellen is dat deze radicalisering beschouwen als een proces dat bestaat uit verschillende fasen. Vrijwel al deze modellen onderscheiden vier min of meer opeenvolgende fasen, waarbij een duiding van omstandigheden of gebeurtenissen (zoals discriminatie of sociale achterstand) als ‘cognitieve opening’ of startpunt van radicalisering fungeert.² De duiding van dergelijke gebeurtenissen (‘cognitieve processen’) draagt er vervolgens toe bij dat de wereld in toenemende mate als zwart-wit (of als ‘wij tegen zij’) wordt geconstrueerd. De schuld wordt daarbij (al dan niet terecht) bij een specifieke partij geplaatst. Een aantal modellen benoemt het in een politieke context plaatsen van religie (i.c. de Islam) daarbij specifiek als een van de cognitieve processen die hieraan kan bijdragen. Tot slot benoemt een aantal modellen de invloed van het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed en/of gelijkgestemde personen als een randvoorwaarde voor radicalisering. Het proces van radicalisering kan uitmonden in extremistische of terroristische activiteiten. Belangrijk is echter dat maar één model dit expliciet als eindpunt van het radicaliseringsproces benoemt (King & Taylor, 2011). Deze bevinding is in lijn met het gegeven dat radicale opvattingen en gedachten bij slechts een minderheid van de personen ook daadwerkelijk tot betrokkenheid bij dergelijke activiteiten leiden (Aly & Striegher, 2012; Doosje e.a., 2013; Fishman, 2010; Githens-Mazer & Lambert, 2010; Horgan & Braddock, 2010; Pisoiu, 2013; Koehler, 2014; Slootman & Tillie, 2015).³ Skillicorn et al. (2012)

2. De psychologische en contextuele achtergronden die in deze modellen benoemd worden, bespreken we nader in de volgende paragraaf.

3. Andersom kunnen radicale opvattingen en gedachten ook ontbreken of pas later tot wasdom komen.

wijzen erop dat radicalisering een proces omvat waarbinnen attitudes en/of gedrag gaandeweg kunnen veranderen. Een consequentie hiervan is dat het niet zozeer de vraag is hoe radicalisering tot het plegen van terroristische activiteiten leidt, maar onder welke omstandigheden dit gebeurt en welke factoren van invloed zijn op het besluitvormingsproces van geradicaliseerde personen (Pisoïu, 2013).

2.2 Psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering

Het feit dat in het Westen geboren en opgegroeide personen al dan niet zelfstandig⁴ in Westerse landen betrokken raken bij terroristische activiteiten of naar buitenlandse ‘brandhaarden’ afreizen om daar te strijden, heeft radicalisering in West-Europa tot een binnenlandse veiligheidskwestie gemaakt (Brooks, 2011; Weggemans, Bakker & Grol, 2014; Crone & Harrow, 2011; Genking & Gutfraind, 2011; Kim, Lee & Im, 2007; Nesser, 2008; Precht, 2007).⁵ Aanvankelijk heeft de wetenschappelijke focus voor het verklaren van radicalisering en terrorisme zich toegespitst op persoonskenmerken van personen die hiervoor vatbaar bleken. Omdat het opstellen van een specifiek profiel niet mogelijk bleek, heeft meer recent onderzoek zich primair gericht op de contextuele achtergronden van radicalisering (zie de eerder beschreven wetenschappelijke modellen). Langzaamaan groeit het besef dat sprake is van interactie, waarbij persoonskenmerken mede bepalen hoe iemand reageert in of op bepaalde omstandigheden (Silke, 1998; Kruglanski & Fishman, 2006; King & Taylor, 2011; Weenink, 2015). Zo concluderen Weggemans, Bakker & Grol (2014) bijvoorbeeld dat personen die vanuit Nederland naar Syrië zijn vertrokken om daar te strijden, persoonlijke, ideologische, politieke en sociale motieven hebben gehad. In het kader van de psychologische en contextuele achtergronden van radicalisering, is het interessant om nader stil te staan bij de begrippen *push-* en *pullfactoren*. Pushfactoren worden verondersteld iemand tot actie over te gaan vanuit bijvoorbeeld onvrede over de huidige situatie. Pullfactoren zijn omstandigheden die iemand ertoe verleiden om tot bepaalde acties over te gaan vanuit de (gepercipieerde) voordelen die dit oplevert.

4. De invloed van een aan een specifiek gedachtegoed gelieerde organisatie, bijvoorbeeld in termen van rekrutering of het aanbieden van trainingsmogelijkheden, kan afwezig zijn. Een Nederlands voorbeeld is de Hofstad Groep (Crone & Harrow, 2011).

5. In dit kader is het relevant om de zogenaamde lone wolfs te noemen, die autonoom en zonder samen te werken met terroristische groeperingen bereid zijn om tot (dodelijk) geweld over te gaan (zie onder andere Brooks, 2011).

Pushfactoren

In het recente verleden werd met name vanuit het perspectief van pushfactoren gekeken naar vaste onderliggende oorzaken van radicalisering. Voorbeelden daarvan zijn het zich 'tussen twee culturen in bevinden' en het geconfronteerd worden met discriminatie en sociale achterstand, bijvoorbeeld werkloosheid (zie bijvoorbeeld Abbas, 2007; Borum, 2004; Nesser, 2006). Net als de in het verleden gedane aanname dat radicalisering volgens een vast stramien verloopt en onomkeerbaar is, zijn deze veronderstellingen inmiddels ontkracht. Zo blijken individuele radicaliseringstrajecten van elkaar te verschillen, lopen de profielen van jihadisten sterk uiteen ten aanzien van opleiding, sociaal-economische positie en mate van integratie en blijken sommige personen zich binnen het radicaliseringsproces hiervan los te maken. Ook treedt een zogenaamd *specificiteitsprobleem* op. Onduidelijk is immers waarom de ene persoon onder precies dezelfde omstandigheden wel radicaliseert en de ander niet (Bakker, 2006; COT, 2008; Horgan, 2005; 2009; King & Taylor, 2011; Kleinmann, 2012; Ranstorp, 2010). Tegenwoordig wordt daarom ook niet meer zozeer over vaste onderliggende oorzaken van radicalisering gesproken, maar over daaraan bijdragende factoren (Pisoiu, 2013).

Waar het gaat om bijdragende factoren, kan een onderscheid worden aangebracht tussen seculiere en religieuze factoren. Religieuze factoren komen voort uit een specifieke interpretatie van de Koran, waarvan de gedachte dat een gewelddadige *jihad* als een verplichting voor alle moslims een voorbeeld is, of een behoefte aan zingeving. Seculiere factoren staan los van religie. Voorbeelden zijn onder andere onvrede over het buitenlandbeleid van de eigen regering of sociale dan wel politieke omstandigheden die voor onvrede zorgen onder (delen van) de eigen bevolking (Aly, 2011; Akbarzadeh, 2013; Demant & De Graaf, 2010; Slootman & Tillie, 2015). In dat kader is met name aandacht voor de rol van relatieve deprivatie, waardoor personen vatbaar kunnen worden voor de invloed van radicale en extremistische groepen (Akbarzadeh, 2013). Met relatieve deprivatie wordt bedoeld op het gevoel van onrecht dat mensen ervaren wanneer zij de sociaal-economische omstandigheden van de 'eigen' groep vergelijken met die van andere groepen. Met name wanneer vergelijkingen gemaakt worden tussen bevolkings- of religieuze groepen, kan dit leiden tot polarisatie, een verminderde identificatie met Nederland en Nederlanders en het in twijfel trekken van de legitimiteit van Nederlandse autoriteiten. Daarbij kan sprake zijn van vervreemding, ofwel doordat de radicaliserende persoon banden met familie en vrienden zelf verbreekt danwel doordat het contact verbroken wordt (Weggemans, Bakker & Grol, 2014). Hierdoor komen zij steeds verder van de samenleving af te staan en kunnen de eigen houdingen en overtuigingen verder versterkt worden (Blokland, Nieuwbeerta & Bernasco, 2010; Doosje, Loseman & Van den Bos, 2013; King & Taylor, 2011; Van den Bos, Loseman & Doosje, 2009). Eventuele onzekerheid over de eigen standpunten kan afnemen wanneer mensen zich aansluiten bij groepen personen die hun mening delen.

Dit aspect is des te relevanter in relatie tot de anonimiteit en veelheid aan informatie die het internet biedt. Belangrijk is ook dat de rol en status die mensen online innemen, aan verandering onderhevig kan zijn. Sommigen vergaren online gaandeweg status door de berichten die zij plaatsen, anderen zetten vanuit hun virtuele activiteiten ook de stap naar het uitvoeren van activiteiten in de daadwerkelijke wereld. Hoewel meer onderzoek naar de rol van het internet nodig is waar het gaat om het online rekruteren van personen, merken meerdere partijen het internet aan als een groot risico voor radicalisering (Edwards & Gribbon, 2013; Koehler, 2014; Weggemans, Bakker & Grol, 2014). Empirische bevindingen op dit vlak zijn echter wisselend van aard, waardoor op dit punt geen uitsluitsel bestaat (zie bijvoorbeeld Atran, 2010; Skillicorn et al., 2012). Ditzelfde geldt voor het veronderstelde verband tussen de toegenomen beschikbaarheid van fundamentalistische informatie op het internet en de gesignaleerde ‘verjonging’ van voor de jihad gerekruteerde personen (zie o.a. Mullins, 2011; Sageman, 2008).

Pullfactoren

Vanuit het radicaliseringsvraagstuk is veel minder aandacht besteed aan de *incentives* die ten grondslag kunnen liggen aan radicalisering en het handelen op basis van een radicale ideologie (Pisoiu, 2013). Dit vraagstuk is echter wel degelijk interessant, te meer daar religie zelf niet altijd ten grondslag ligt aan het radicaliseringsproces (zie onder andere Wesley, 2008; Stern, 2010). Cottey & Hayward (2011) benoemen als *incentives* bijvoorbeeld status, avontuur en aanzien. Het feit dat groepsprocessen – via (online) rekruteerders of werving via sociale netwerken – een bron van radicalisering kunnen vormen, lijkt er tevens op te wijzen dat andere motieven zoals het zoeken van een veilige thuishaven of een sociale identiteit een rol kunnen spelen bij radicalisering. Een ideologische component volgt in dat geval pas later (Aly & Striegher, 2012; Doosje e.a., 2013; Kleinmann, 2012; Stern, 2010; Slooman & Tillie, 2015). Stern (2010) wijst in dit kader op de aantrekkingskracht die de jihad (tijdelijk) kan hebben op jongeren door de idealisering daarvan in mode en muziek. Dit kan ertoe leiden dat het simpelweg ‘cool’ is om de jihad te verheerlijken, zoals binnen andere groepen/leefstijlen het luisteren naar gangster rap bijvoorbeeld gecultiveerd wordt.

2.3 Waarneembare uitingsvormen van radicalisering

Onderzoek naar waarneembare uitingsvormen van radicalisering is vrijwel afwezig. Een verklaring hiervoor is onder andere dat het opmerken van dergelijke signalen voor frontlijn- en politiemedewerkers uiterst lastig is, waardoor min of meer ‘traditionele’ manieren van informatieverzameling over personen onvoldoende bruikbaar zijn (Weggemans, Bakker & Grol, 2014; Brynillson et al., 2012). Weggemans et al. (2014) benoemen retrospectief de volgende signalen van vijf Nederlandse jongeren die naar Syrië vertrokken zijn: een toegenomen interesse in religie, wat onder andere bleek uit het bezoeken van (meerdere) moskees, veranderde eetgewoonten, het

deelnemen aan religieuze debatten en het bezoeken van bepaalde website en (online) forums. Aan dergelijke gedragingen kan echter onvoldoende waarde ontleend voor het doen van een risico-inschatting (zie ook Silber & Bhatt, 2007). Met andere woorden: niet iedereen die zijn eetgewoonten verandert, is aan het radicaliseren. Bovendien zou het andersom evenzeer mogelijk zijn dat personen radicaliseren, zonder dat dit (tot voor buitenstaanders) ander waarneembaar gedrag leidt.

Een ander aangrijpingspunt biedt recent onderzoek van Weenink (2015). Hij heeft onderzocht hoe 140 personen die bij de politie als (potentieel) jihadist bekendstaan, kunnen worden getypeerd. Uit zijn onderzoek blijkt dat het met name gaat om mannen (84%) met een gemiddelde leeftijd van 25 jaar. Vrouwen zijn met een gemiddelde leeftijd van 21 jaar gemiddeld jonger, maar worden ook minder vaak (16%) als (potentiële) jihadist aangemerkt. Onder deze groep komen psychische problemen, criminaliteit en een problematische sociale achtergrond relatief vaak voor. Een implicatie hiervan is dat deze groep personen mogelijk kwetsbaarder is voor radicalisering. Enerzijds door de (sociale) uitsluiting en isolatie die hun gedrag met zich meebrengt, waardoor zij vatbaar zijn voor rekrutering door meer vatbare groepen. Anderzijds doordat persoonskenmerken (zoals *sensation-seeking*) personen die ideologisch (nog) niet geradicaliseerd zijn vatbaar maken voor groepen met een radicale ideologie (Weenink, 2015). Aanvullend kan ook gekeken worden naar signalen die kunnen duiden op mogelijke radicalisering die voortkomen uit contextuele omstandigheden. Gedacht kan daarbij worden aan signalen van vervreemding of uitsluiting en de aanwezigheid van (persoonlijke) crises die als 'cognitieve opening' kunnen fungeren (zie paragraaf 2.1.2) en de daaraan gerelateerde overtuigingen. Voorbeelden van overtuigingen die islamitisch radicalisme kenmerken zijn onder andere de overtuiging dat de islam onder bedreigd wordt, de eigen religie superieur is en de grondslag daarvan als leidraad moet dienen voor de samenleving. Overtuigingen die islamitisch extremisme kenmerken bestaan onder andere uit het benadrukken en uitvergroten van tegenstellingen en het als een plicht van elke gelovige beschouwen om een goddelijke ideale samenleving na te streven, desnoods door het plegen van geweld (Slootman & Tillie, 2015).

Samenvattend biedt de wetenschappelijke literatuur vooralsnog echter weinig concrete handvatten voor waarneembare uitingsvormen van radicalisering, mede omdat retrospectief onderzoek in zeer beperkte mate en prospectief onderzoek vrijwel niet voorhanden is. Tegelijkertijd kan worden geconstateerd dat het relevant kan zijn om niet alleen te kijken naar waarneembare uitingsvormen, maar ook bewust te zijn van het gegeven dat sommige personen kwetsbaarder zijn voor radicalisering dan anderen.

2.4 Aanpak van radicalisering

Vanuit de veronderstelling dat radicalisering tot terrorisme kan leiden, ligt de nadruk in de aanpak sterk op a) het voorkomen van radicalisering en b) deradicalisering van reeds geradicaliseerde personen (Aly & Striegher, 2012). We bespreken deze aspecten in de volgende alinea's.

Om radicalisering te voorkomen, is er binnen de aanpak van radicalisering veel aandacht voor religieuze educatie. Een veronderstelling daarin is dat geradicaliseerde groepen een beperkte en onjuiste interpretatie van de Islam verspreiden, waartegen weerstand kan worden geboden door aandacht te besteden aan de bredere context van de Islam (Akbarzadeh, 2014). Hierin ligt een belangrijke rol voor islamitische organisaties en instanties (Stern, 2010). Radicalisering voorkomen kan echter niet enkel op deze manier bewerkstelligd worden (zie o.a. Horgan, 2009; Taylor & Gilbert, 2010). Voor succes op de lange termijn dient ook aandacht te zijn voor het aanpakken van de rekrutering voor de jihad via rekruteerders en sociale netwerken. Samenwerking en vertrouwen tussen de overheid en islamitische partijen is belangrijk om dergelijke processen te verstoren. Een belangrijke vraag daarbij is in hoeverre de partijen deze kwetsbare groepen kunnen bereiken. De geloofwaardigheid van islamitische partijen kan namelijk op het spel komen te staan wanneer deze openlijk samenwerken met een – in de ogen van kwetsbare groepen – vijandige overheid (Kleinmann, 2012; Stern, 2010).

Deradicalisering kan feitelijk gezien worden als het bewerkstelligen van een cognitieve verandering die verder reikt dan een enkele verandering in waarneembaar gedrag (Stern, 2010; Ashour, 2009; Horgan & Braddock, 2010). Deradicalisering behelst dan ook meer dan het enkel uittreden uit een terroristische organisatie (*'disengagement'*). Reinares (2011) wijst er bijvoorbeeld op dat dit evenzeer gedaan kan worden vanuit andere overwegingen, zoals het niet meer levensvatbaar zijn van de betreffende beweging of het vooruitzicht in vrijheid gesteld te worden. Een radicale ideologie wordt in dergelijke gevallen niet verlaten (zie ook Dechesne, 2011). Andersom kan het voorkomen dat een persoon gederadicaliseerd is maar vanuit een andere context nog steeds actief betrokken is bij terrorisme, bijvoorbeeld in de vorm van huurling of vanuit een meer organiserende of faciliterende rol (Stern, 2010). Een randvoorwaarde voor het behalen van de door deradicaliseringsinterventies beoogde doelstellingen, is dat duidelijk is om welke reden(en) iemand is geradicaliseerd. Wanneer dit niet bekend is, ontbreekt het aan aangrijpingspunten om dergelijke interventies op maat vorm te geven. Met andere woorden: de meest succesvolle deradicaliseringsprogramma's zullen zich hoogstwaarschijnlijk richten op de factoren die van invloed zijn geweest bij de radicalisering van het betreffende individu (Stern, 2010).

Hoewel betrouwbare data om de effectiviteit van preventie- en deradicaliseringsprogramma's te kunnen vaststellen ontbreekt (Horgan & Braddock, 2010), bieden bevindingen uit de literatuur wel aanknopingspunten waarop dergelijke programma's kunnen worden gebaseerd. Voorbeelden daarvan zijn onder andere

het identificeren van personen die gezien hun achtergrond kwetsbaar zijn voor radicalisering, het bieden van een alternatief voor (ultra)orthodoxe interpretaties van de Islam, het aanpakken van rekruteerders (offline en online) en het bouwen aan vertrouwen tussen overheids- en islamitische instanties. Zeker waar de aanpak zich richt op specifieke personen, lijkt maatwerk – waarbij de aanpak aansluit op de individuele radicaliseringsgronden of -motieven – een randvoorwaarde voor eventueel succes.

2.5 Resumé

Wetenschappelijk gezien is met name aandacht voor radicalisering vanuit islamitisch perspectief. Radicalisering wordt daarbij in een proces met verschillende, in elkaar overlopende stadia geplaatst. Hoewel dergelijke radicaliseringsprocessen kunnen eindigen in extremisme en/of terrorisme, geldt dit voor de grote meerderheid niet. Daargelaten dat het onderzoek naar radicalisering nog volop in ontwikkeling is omdat betrouwbare data lastig te verkrijgen zijn, wordt het begrip in de bestaande wetenschappelijke literatuur echter uiteenlopend gedefinieerd. Met name de vraag wanneer van radicalisering gesproken kan worden – respectievelijk het hebben van radicaal gedachtegoed, het vertonen van radicaal gedrag of beiden – wordt niet eensluidend beantwoord. Een objectieve grens tussen geradicaliseerde en niet-geradicaliseerde personen kan derhalve niet gegeven worden. Wel kan uit de internationale literatuur worden afgeleid dat radicalisering veelal als een proces richting extremistische of terroristische activiteiten wordt gezien, waarbij sprake is van het vanuit ideologische motieven plegen of faciliteren van potentieel dodelijk geweld dat tot doel heeft de bevolking angst aan te jagen of de maatschappij te ontwrichten.

Uit de wetenschappelijke literatuur komen verschillende factoren naar voren die kunnen bijdragen aan de radicalisering van een individu. *Pushfactoren* veronderstellen dat onvrede met de huidige situatie (van zichzelf of van personen die tot de eigen groep (*ingroup*) gerekend worden) kan bijdragen aan radicalisering. Sociale achterstand en discriminatie – en het in het verlengde daarvan denken vanuit een ‘wij-zij’ perspectief – zijn voorbeelden van pushfactoren, waarbij kan worden opgemerkt dat ook persoonskenmerken bepalen hoe iemand reageert binnen (ervaren) omstandigheden. Sommige onderzoekers noemen in het verlengde daarvan het in aanraking komen met radicaal gedachtegoed expliciet als randvoorwaarde voor (verdere) radicalisering. Hoewel onderzoeksbevindingen op dit vlak niet volledig eensluidend zijn, lijkt informatie die op internet te vinden is – vanuit deze gedachtegang – dan ook een risico te vormen binnen het radicaliseringsproces. De in wetenschappelijke literatuur genoemde aanpakken, waaronder religieuze educatie en het aanpakken van (online) rekruteerders, sluiten hierop aan. Tegenover pushfactoren staan zogenaamde *pullfactoren*. Dit zijn aspecten die personen als een beloning (*incentive*) zien voor bepaald gedrag.

Voorbeelden daarvan zijn het verkrijgen van status, avontuur en aanzien binnen de eigen groep. Ook het zoeken naar een veilige thuishaven en de eigen identiteit – zoals dat in de adolescentie gebruikelijk is – kunnen van invloed zijn. In dergelijke gevallen speelt ideologie pas later een rol van betekenis.

De wetenschappelijke literatuur biedt weinig houvast voor het identificeren van waarneembare uitingsvormen van radicalisering. Dit komt onder andere doordat er weinig retrospectief onderzoek aanwezig, maar ook omdat het lastig is om mogelijke signalen van een duiding te voorzien. Het ligt daarom meer voor de hand om niet alleen naar mogelijke signalen van radicalisering te kijken, maar deze ook te plaatsen binnen het kader van individueel gedrag (veranderingen) en de mogelijke kwetsbaarheid van deze personen.

3 Radicalisering volgens professionals

In dit hoofdstuk gaan we nader in op het radicaliseringsvraagstuk vanuit de kant van de professionals. De gebruikte vragenlijst is mede gebaseerd op de bevindingen uit de wetenschappelijke literatuur en is opgenomen in bijlage 2. Naast de onderwerpen die aan bod zijn gekomen binnen de wetenschappelijke literatuur, is aan respondenten ook specifiek gevraagd naar hun beleving van de situatie in Arnhem. Laatstgenoemd aspect komt in paragraaf 3.4 specifiek aan bod. Het hoofdstuk eindigt met een resumé.

3.1 Invulling van het begrip 'radicalisering'

Verschillende respondenten stellen dat het begrip radicalisering op uiteenlopende fenomenen van toepassing is, maar binnen de huidige context specifiek gericht is op radicalisering met een oorsprong binnen de islam. Een van de redenen daarvoor is, zo blijkt uit gesprekken met respondenten vanuit het veiligheidsdomein, de dreiging voor de (inter)nationale veiligheid. Met andere woorden onderkennen partijen dat radicalisering een concept is dat in essentie een brede toepassing kent, maar wordt een focus op radicalisering vanuit een islamitische oorsprong gerechtvaardigd geacht. Bovendien geven deze en andere respondenten aan dat er in de samenleving polarisering kan of is ontstaan – tussen autochtonen en allochtonen, of tussen mensen met (extreem)links en -rechtse denkbeelden – maar dat van structurele problematiek op dit vlak (vooralsnog) geen sprake is.

Uit de interviews komt naar voren dat partijen het begrip radicalisering verschillend invullen. Dit is, gezien de diversiteit aan gesproken respondenten en de uiteenlopende taken, rollen en verantwoordelijkheden die zij hebben, begrijpelijk. Een consequentie daarvan is wel dat partijen onderling – maar ook intern – verschillende beelden hebben bij hetgeen radicalisering inhoudt en wanneer een (subjectieve) grens wordt overschreden. Overeenstemming tussen respondenten bestaat waar het gaat om personen die 'via de gewapende hand zaken willen veranderen' of dit op enige wijze faciliteren (de 'doeners').

In hoeverre personen vanwege hun mening of gedachten als geradicaliseerd kunnen of moeten worden aangemerkt, lopen meningen echter uiteen. Een van de respondenten stelt binnen dit kader: *'Vroeger waren er ook radicalen op protestants, katholiek, communistisch en politiek gebied, die voor hun rechten wilden opkomen en hun idealen wilden realiseren.'* Een andere respondent geeft aan dat radicale ideeën niet per definitie problematisch zijn, zolang andersdenkenden met respect en tolerantie bejegend worden. Dit wordt geïllustreerd met streng gereformeerden in Nederland of de Amish uit Amerika, die hun leven laten leiden door – naar maatschappelijk gangbare normen – radicale ideeën. Zij worden doorgaans echter niet als geradicaliseerd aangemerkt.

Het voorgaande beschouwend lijken professionals in de praktijk een onderscheid te maken tussen denkers, denkers die neigen tot of de intentie hebben om over te gaan tot illegale actie en doeners. Met name de twee laatstgenoemde groepen – waarbij de veiligheid van de betreffende persoon en/of diens omgeving – in het geding kan komen, worden vervolgens als geradicaliseerd aangemerkt. De grenzen tussen deze groepen zijn volgens respondenten echter erg dun, en zijn mede afhankelijk van individuele eigenschappen van de betreffende persoon, de situatie waarin deze opgroeit en diens sociale omgeving.

3.2 Signalen van radicalisering

Respondenten benoemen verschillende signalen die kunnen duiden op radicalisering. Elke respondent geeft daarbij echter expliciet aan dat dergelijke signalen altijd 'gewogen' moeten worden. Er is met andere woorden geen checklist die nagelopen kan worden om te bepalen of personen al dan niet geradicaliseerd zijn. Respondenten geven aan dat het herkennen van signalen grotendeels subjectief is. Het heeft volgens hen te maken met een onderbuikgevoel, het gevoel dat er iets niet klopt. *'Je moet alert zijn en meerdere signalen tegelijk kunnen interpreteren, zoals iemands houding en de dingen die iemand zegt.'* Desalniettemin geven respondenten aan *'dat er beter te vaak dan te weinig gemeld kan worden.'* Binnen de huidige werkwijze is dit ook mogelijk, omdat alle inkomende signalen binnen de setting van het Veiligheidshuis (VH) beoordeeld worden op hun waarde c.q. van duiding worden voorzien. Dit gebeurt door te bekijken welke informatie bij andere ketenpartners aanwezig is, waarna tot een plan van aanpak (van niets doen tot inbrengen in het casusoverleg) wordt besloten. Met andere woorden: signalen leiden niet per definitie tot ingrijpen – wat ook negatieve effecten kan hebben – waarmee een belangrijke drempel om signalen te melden, wordt weggenomen.

Overeenkomstig aan de door respondenten genoemde signalen is dat zij betrekking hebben op een (plotselinge) verandering in het gedrag. Een aantal van deze signalen vindt plaats binnen de setting van de opleiding.

Een van onze respondenten geeft bijvoorbeeld aan dat zij zich zorgen gaat maken als iemand extreem vaak verzuimt – zeker als dit verzuim overeenkomt met binnen de islam belangrijke momenten zoals het vrijdagmiddaggebed – veelvuldig te laat komt of meer dan 600 uur ziek is. Uit de interviews blijkt dat met name meerderjarige MBO'ers meer autonomie hebben. Dit maakt het in vergelijking met minderjarigen moeilijker om dergelijke signalen van duiding te voorzien.⁶ Daarnaast benoemen respondenten veranderingen in gedrag die geplaatst kunnen worden binnen een (orthodox) religieuze context. Respondenten verwijzen onder andere naar het laten staan van een baard, het gaan dragen van een hoofddoek of jalaba en/of het zich (extreem) gaan verdiepen in het geloof. Dergelijke signalen duiden vanzelfsprekend niet per definitie op radicalisering, zo benoemen alle respondenten. Het kan ook een vorm van geloofsbelijdenis zijn: *'Er is gedrevenheid bij de islam, ze willen hun identiteit laten zien.'* Met name wanneer veranderingen in gedrag niet geplaatst kunnen worden binnen het beeld dat van een persoon bestaat, ontstaat extra alertheid. *'Dan denk ik bijvoorbeeld aan een Nederlands meisje dat piercings heeft en make-up draagt, en die na de zomervakantie bekeerd tot de islam en met een hoofddoek op school verschijnt.'* Daarnaast wijzen respondenten in dit kader op het aanpassen van de eetgewoonten, het plotseling willen bidden onder lestdijd, het creëren van afstand tot de eigen familie en het niet meer nakomen van maatschappelijke verantwoordelijkheden (isolering), een veranderende houding jegens vrouwen, het door meisjes trouwen op (zeer) jonge leeftijd en het omgaan met personen die als geradicaliseerd bekend staan. Het doen van extreme uitspraken (bijvoorbeeld over IS) of extreme uitingen (bijvoorbeeld op Whatsapp) is met name bij jongeren een signaal dat lastig te interpreteren valt. Sommige respondenten geven aan dat dergelijke extreme uitingen ook met 'pubergedrag' te maken kunnen hebben, terwijl anderen dit direct als een signaal van radicalisering beschouwen dat aandacht behoeft. Tot slot benoemen enkele respondenten opvallende gedragingen zoals het voortijdig verlengen van een paspoort, frequente wijzigingen in het hoofdadres en signalen over (mogelijke) emigratie naar het buitenland c.q. het Midden-Oosten. Een andere respondent vertelt over een uitreiziger: *'Ik had goed contact met hem en kon hem helpen bij zijn contacten met overheidsinstanties. Er viel wat voor hem te halen. Op den duur kwam hij niet meer opdagen; toen gingen de alarmbellen rinkelen.'*

6. Meerderjarige MBO'ers hebben bijvoorbeeld het recht om aan te geven dat geen contact met de ouders opgenomen mag worden naar aanleiding van gedrag en/of prestaties op school.

Box – Signalen van radicalisering lastig te herkennen

Op vrijdag 13 november 2015 vinden er voor de tweede keer in 2015 aanslagen plaats in Parijs. Van de terreurverdachten is er lange tijd nog één voortvluchtig. Familie van de voortvluchtige heeft de laatste tijd geen opmerkelijke tekenen van radicalisering gezien: hij zou niet vies zijn van drank, sigaretten en cannabis, speelde veel op zijn Playstation, was sinds een jaar werkloos en werd wel eens gezien in homobars. Volgens zijn broer zou hij het afgelopen half jaar meer met het geloof bezig zijn geweest: "Wanneer je broer begint te bidden, of zegt dat hij is gestopt met drinken, is dat een radicale verandering? Voor ons leek het erop dat ze rustiger werden en serieuzer met hun religie bezig waren." *Bron: NOS.nl, 23 november 2015*

3.3 Achterliggende oorzaken

Alle door ons gesproken respondenten geven aan dat geen eenduidige verklaring gegeven kan worden voor het feit dat mensen, en dan met name jongeren, radicaliseren. In de hierop volgende subparagrafen gaan we in op door respondenten genoemde factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering. We maken daarbij onderscheid tussen pushfactoren, pullfactoren en faciliterende factoren.

3.3.1 Pushfactoren

Respondenten geven aan dat een voedingsbodem voor radicalisering gelegen is in het beperkte maatschappelijk perspectief. *'Jongeren hebben niet veel te doen en niet veel te verliezen.'* Zij wijzen op de achterstandspositie van jongeren, de discriminatie die zij kunnen ervaren en de mate waarin allochtonen binnen de gemeente vertegenwoordigd worden. Meerdere respondenten geven aan dat dergelijke aspecten niet alleen gelden voor laagopgeleide allochtone jongeren, maar ook voor hoogopgeleide allochtonen. Volgens een respondent verwachten juist zij gezien hun opleiding een kans te hebben op de arbeidsmarkt; het niet slagen daarin – vanwege daadwerkelijke of als dusdanig waargenomen discriminatie – kan leiden tot radicale gedachtevorming. Dergelijke jongeren worden niet alleen gevoed met religieuze boodschappen maar ook met politieke en maatschappelijke informatie. De strekking hiervan is onder andere dat moslims het uitverkoren volk zijn maar onderdrukt worden, waarbij vrijheid van meningsuiting voor iedereen geldt behalve voor moslims. Op deze wijze wordt de islamitische identiteit tegenover de Nederlandse (of Westerse) identiteit geplaatst, met als kernboodschap dat moslims niet geaccepteerd worden. *'Ze zetten zichzelf in de verdrukking en kiezen een slachtofferrol. En ja, er is discriminatie. Maar geradicaliseerde jongeren zoeken soms ook naar excuses om de slachtofferrol te kunnen blijven hanteren.'* Verschillende respondenten geven aan dat deze islamitische identiteit ook een politieke invulling kan krijgen.

Respondenten wijzen in dit kader op de invloed van geopolitieke ontwikkelingen, waarbij het lijden van moslims in het buitenland – ten gevolge van acties van Westerse landen – centraal staat. Een van de door ons gesproken respondenten wijst erop dat een aantal uitreizigers in hun naïviteit hebben gedacht dat zij het lijden van hun medemoslims konden verlichten – één van hen deed bijvoorbeeld een verplegersopleiding – en oprecht spijt hebben van hun keuze om uit te reizen. Daar staat tegenover dat andere respondenten van mening zijn dat jongeren onder andere dankzij het internet precies konden weten waaraan zij begonnen. In de ogen van deze respondenten tekenen zij met het uitreizen vrijwillig voor het bijdragen aan of begaan van oorlogsmisdaden en bloedvergieten, en moeten uitreizigers hier ook de consequenties van dragen. *‘Als je uitreist en de wapens opneemt tegen Nederland of bondgenoten van Nederland, pleeg je landverraad. Alle uitreizigers mogen van mij op de terroristenlijst geplaatst worden. Zij kunnen resocialiseren nadat zij hun straf hebben uitgezeten.’* Een van de respondenten geeft daarbij aan dat het mogelijk is de ‘scherpe randjes’ van overtuigingen af te halen, maar dat deze in essentie blijven bestaan. In die zin zal een interventie met name moeten bestaan uit het verlagen van de handelingsbereidheid.

3.3.2 Pullfactoren

Meerdere respondenten geven aan dat jongeren gevoelig zijn voor status, met name omdat zij op dat moment veelal op zoek zijn naar hun identiteit of een sterk rolmodel zoeken. Zij leggen daarbij een relatie met de puberteit waarin jongeren zich op dat moment bevinden. Vooral jongeren die in het verleden richting de criminaliteit getrokken werden en/of psychische of psychosociale problematiek ervaren, vormen vanuit dit perspectief volgens respondenten een kwetsbare doelgroep. *‘Jongeren willen zo snel mogelijk stijgen op de sociale ladder. Vroeger was iedereen een drugsrunner, nu willen jongeren naar Syrië. Het is een trend waar je status en aansluiting mee kan verwerven.’* Een dergelijk beloningsmechanisme speelt volgens meerdere respondenten in zekere zin ook een rol bij Nederlandse meisjes die zich bekeren tot de islam. Zij vinden aansluiting en acceptatie in de islam en worden vanuit een groep min of meer beloond voor hun bekering (*‘we hebben er een moslima bij!’*). Het radicaliserende aspect volgt dan pas later, inclusief het volgen van strikte kledingvoorschriften (*‘een Nederlandse vrouw is bekeerd en getrouwd, en gaat tegenwoordig geheel gesluierd door het leven’*).

Een van de door ons gesproken respondenten vergelijkt radicaliseren met het zich aansluiten bij een sekte. Deze respondent wijst op de belangrijke rol van leiders, de kwetsbaarheid van jongeren in termen van leeftijd (adolescentie) en maatschappelijk perspectief (beperkt) en het gevoel van borging dat een sekte kan bieden. Daarmee kan de geborgenheid die een groep biedt, ook als pullfactor worden aangemerkt. Een van de door ons gesproken respondenten van buiten de Arnhemse context geeft aan dat vriendengroepen een grote rol spelen en jongeren gevoed worden door hun omgeving. Hoe hun sociale netwerk eruit ziet, hoe zij aan informa-

tie komen (*'bepaalde jongerenwerkers, imams of ronselaars kunnen een sterke invloed hebben'*) en waar eventuele bijeenkomsten gehouden worden, is volgens deze respondent relevant. Deze respondent spreekt in dit kader over 'verhalenvertellers' waarvan de invloed klaarblijkelijk dusdanig groot is, dat zij jongeren ervan kunnen overtuigen om voor IS of een andere islamitische groepering te kiezen.

3.3.3 Faciliterende factoren

Een faciliterende rol die verschillende respondenten aanwijzen, is het internet. Op internetfora en (besloten) Facebook-groepen is veel onjuiste c.q. radicale informatie te vinden die uit de context is gehaald. Het betreft met name (vertaalde) salafistische en puriteinse informatie, die jongeren voor waar aannemen omdat zij geen andere waarheid aangeboden krijgen. Dit komt enerzijds doordat ouders veelal ongeletterd zijn en vanwege onvoldoende eigen kennis over de islam geen weerwoord kunnen bieden tegen extremistische boodschappen die hun kinderen op internet lezen, en anderzijds doordat niet elke moskee erin slaagt kwetsbare jongeren voldoende te bereiken (of deze jongeren uitsluiten uit angst om een slecht imago te krijgen). Een gevolg hiervan is dat jongeren meer waarde gaan toekennen aan passages in de Koran die rechtvaardigheid benadrukken in plaats van passages die ingaan op welwillendheid ('leven en laten leven'), en ontstaat een onjuist beeld over wonen in het kalifaat. Dit kan leiden tot radicalisering. In de woorden van een respondent: *'Sommige jongeren maken er een knip- en plakwerk van. Zij maken hun eigen geloof. In Nederland kunnen zij vervolgens niet meer leven volgens de normen die zij willen, en zij zullen waarschijnlijk willen uitreizen.'* Meerdere van de door ons gesproken respondenten geven dan ook aan dat naast aandacht voor triggers die radicalisering in gang kunnen zetten, in het beleid ook aandacht moet zijn voor de weerbaarheid van gezinnen en moskeeën.

3.4 Radicalisering in Arnhem

In deze paragraaf gaan we nader in op de ervaringen van respondenten met radicalisering in de gemeente Arnhem. Radicalisering is een onderwerp dat volgens respondenten in de allochtone gemeenschap de laatste jaren meer aandacht heeft gekregen. Concrete gebeurtenissen c.q. het uitreizen van Arnhemse jongeren hebben hieraan bijgedragen. Van families waarvan een zoon of dochter is uitgereisd wordt volgens respondenten doorgaans afstand genomen, hoewel in globale zin wel begrip kan bestaan voor de beweegredenen van iemand om af te reizen. Desalniettemin verwerven (teruggekeerde) uitreizigers binnen een kleine salafistische kring ook veel status. Hoewel niet alle respondenten dit onderschrijven of waarnemen, wijzen meerdere respondenten op de negatieve invloed van salafistische groepen en personen, waaronder het (via sociale druk) opleggen van striktere gedragsnormen aan directe familie en/of islamitische buurtgenoten. *'Aan jonge meiden wordt vaak gevraagd wanneer ze een hoofddoek gaan dragen. Als je dat constant te horen krijgt, dan*

ga je dat doen. Zeker als je niet buiten de boot wilt vallen.' Sommige respondenten geven aan bang te zijn dat een liberale groep moslims in Arnhem min of meer wordt opgeslokt door een minderheid met radicale(re) opvattingen.

Respondenten zien (het risico op) radicalisering ontstaan bij jongeren vanaf circa zestien jaar oud, waarbij jongvolwassenen (18- en 19-jarigen) actiever zijn omdat zij mobieler en meer zelfstandig zijn. Een interesse in het geloof wordt (in eerste instantie) ook vanuit de omgeving van de jongere (gezin, familie) als een positieve ontwikkeling gezien (zie ook de box op pagina 16). Meerdere respondenten geven aan dat jongeren op een voetstuk geplaatst worden omdat zij niet kiezen voor het criminele pad of dit vaarwel zeggen. Vrijwel alle respondenten geven wel aan het opvallend te vinden dat met name Marokkaanse jongeren, in mindere mate Afghaanse jongeren en (vrijwel) geen Turkse of Surinaamse jongeren geradicaliseerd zijn c.q. als dusdanig in beeld komen. Als mogelijke verklaringen voor dit gegeven noemen zij onder andere verschillen in sociale controle binnen de verschillende etnische gemeenschappen, alsmede de binding met het thuisland. Dit verschil wordt met name aangehaald om het verschil in mate van geradicaliseerde personen van Turkse en Marokkaanse komaf te verklaren: *'Turken voelen zich in eerste instantie Turk en dan pas moslim. Marokkanen voelen zich in eerste instantie moslim en dan pas Marokkaan.'*

De uiteenlopende factoren die kunnen bijdragen aan radicalisering en de wisselwerking met persoonskenmerken, maken volgens meerdere respondenten duidelijk dat dit – hoewel in zekere zin sprake is van een proces – niet vastomlijnd is. Verschillende respondenten illustreren dit door het onderscheid dat volgens hen kan worden gemaakt tussen de eerste en de tweede lichting geradicaliseerde personen. Zij geven aan dat de eerste lichting uitreizigers uitgereisd is uit sterk ideologische motieven en overtuigingen. Een van de respondenten verwijst in dit kader naar een uitreiziger uit Arnhem, die op jonge leeftijd al tegen zijn moeder zei het onwaarschijnlijk te vinden dat hij oud zou worden in Nederland. De tweede lichting uitreizigers is volgens respondenten minder sterk ideologisch onderlegd en is met name via ronselaars in contact gekomen met de islam. De periode waarin een persoon – soms uit het niets – als (potentieel) geradicaliseerd kan worden aangemerkt, loopt sterk uiteen van enkele maanden tot enkele jaren. *'Voor de zomer droeg zij nog een spijkerbroek, na de zomer een lang zwart kleding' en 'iemand bleek binnen een paar maanden dusdanig geradicaliseerd dat deze wilde uitreizen'* zijn voorbeelden van een relatief snel radicaliseringsproces. Dit snelle radicaliseringsproces kan onvoorzien zijn. Bij personen die over een periode van een á twee jaar radicaliseren, merken respondenten doorgaans dat deze afglijden. Het feit dat zij radicaliseren, ligt derhalve meer in de lijn der verwachting.

Uit de interviews met respondenten over de situatie in Arnhem blijkt dat het sociale netwerk van geradicaliseerde personen uit de gemeente Arnhem een grote invloed heeft (gehad). *'Sommige mensen hebben een bepaald activisme waardoor gedacht wordt dat geweld gerechtvaardigd is. In Arnhem is een groep personen die*

zich heeft aangesloten bij IS en een groep die zich heeft aangesloten bij Jabhat al-Nusra. De keuze die zij maken is geheel toevallig en afhankelijk van de contacten die iemand heeft. Een andere respondent geeft aan dat één persoon – die veel contacten onderhield met gelijkgezinden van buiten Arnhem – als spil kan worden aangemerkt rondom de eerste lichting uitreizigers. Ook bij bekeerde meisjes valt het volgens meerdere respondenten op dat zij zich begeven in de sociale kring van de door partijen als ‘harde kern’ aangemerkte personen. De kenmerken en achtergronden van personen spelen bij de vatbaarheid voor ronselaars een belangrijke rol. Een aantal respondenten geeft bijvoorbeeld aan dat bekeerde Nederlandse meisjes qua profiel overeenkomen met slachtoffers van loverboys: meisjes vanaf circa zestien jaar die onzeker en op zoek naar aansluiting en acceptatie zijn. *‘Ronselaars hebben hier net als loverboys een neus voor.’* Dat vrijwel geen allochtone meisjes radicaliseren, verklaren sommige respondenten vanuit de intrinsieke motivatie van en indirecte druk op meisjes om een opleiding af te ronden. Wanneer zij niet slagen, is de kans groter dat zij moeten trouwen. Jongens hebben op dit punt meer vrijheid volgens deze respondenten.

Het waarnemen van signalen van radicalisering is niet alleen lastig omdat deze niet objectief vast te stellen zijn. Specifiek voor Arnhem geldt ook dat geradicaliseerde personen en jongeren die daarom heen hangen – door de toegenomen aandacht voor radicalisering – meer gesloten worden. *‘Wanneer de jongerenwerker zich in de groep bevindt, is het heel gezellig en wordt er over van alles gepraat. Maar wanneer hij weg is, gaat het weer over radicale dingen. Hierdoor is slechts het topje van de ijsberg in beeld.’* Ook wordt geprobeerd om lokale partijen op het verkeerde been te zetten. *‘Zij weten waar we op letten en gaan zich juist zo ‘normaal’ mogelijk gedragen, waarbij zij bijvoorbeeld ook naar de coffeeshop gaan of alcohol drinken.’* Daarnaast constateren meerdere respondenten dat veel geradicaliseerde jongeren in Arnhem uit gebroken gezinnen komen of gezinnen waarin anderszins sprake is van problematiek (bijvoorbeeld geweld). Zij leggen daarbij een relatie met een gebrek aan supervisie binnen het gezin, waardoor ouders mogelijke signalen van radicalisering niet opmerken. *‘Ouders hebben over het algemeen geen flauw idee waar hun kinderen mee bezig zijn. Soms weten ouders wel dat hun kind naar de moskee gaat, maar niet met wie.’* Wanneer ouders zich wel zorgen maken, bijvoorbeeld wanneer zij een gedragsverandering bij hun kind waarnemen, weten zij bovendien niet bij wie zij terecht kunnen, of wordt uit angst geen actie ondernomen. De school wordt bijvoorbeeld niet benaderd uit angst dat hun kind van school gestuurd wordt. Dit geldt eveneens voor het niet-melden van signalen bij andere instanties, omdat men bang is gestigmatiseerd te worden c.q. om als ‘jihad-familie’ te worden aangemerkt.

3.5 Resumé

Radicalisering is een in theorie breed concept, waaraan op dit moment in de praktijk uitsluitend invulling wordt gegeven vanuit een religieus islamitisch perspectief. Los van deze gemeenschappelijke focus bestaan in de praktijk verschillen tussen partijen (en intern) over de invulling van dit begrip. Wel bestaat overeenstemming bij respondenten over het feit dat radicalisering in ieder geval die personen omvat die met geweld zaken (willen) veranderen of dit faciliteren. Het subjectieve element wat bij de duiding van radicalisering komt kijken, betekent dat de signalen die kunnen duiden op radicalisering altijd 'gewogen' moeten worden. Een objectief te hanteren checklist bestaat niet. Een overeenkomst binnen de verschillende signalen die respondenten benoemen, is een (plotselinge) gedragsverandering. De in de interviews besproken verklaringen voor radicalisering zijn grotendeels gelijk aan de factoren die in de literatuur genoemd worden. In aanvulling op push- en pullfactoren kunnen ook faciliterende factoren worden onderscheiden. Voorbeelden van pushfactoren zijn onder andere het beperkte maatschappelijke perspectief van jongeren en de discriminatie die zij ervaren. Ook geopolitieke ontwikkelingen kunnen vanuit maatschappelijk en politiek perspectief bijdragen aan radicalisering, met name doordat hiermee de islamitische tegenover de Nederlandse of Westerse identiteit geplaatst wordt. Voorbeelden van pushfactoren zijn het verwerven van een sociale beloning (binnen een kleine groep) in de vorm van status. Dit geldt niet alleen voor allochtone jongeren, maar ook voor Nederlandse meisjes die zich bekeren tot de islam. Voorbeelden van faciliterende factoren zijn het sociale netwerk en invloedrijke personen daarbinnen (de 'verhalenvertellers'), het internet en een gebrek aan supervisie in de opvoeding.

Door ons geraadpleegde respondenten constateren dat radicalisering een onderwerp is dat ook binnen de allochtone gemeenschap in Arnhem aandacht krijgt, met name sinds een aantal personen is uitgereisd. Het risico op radicalisering manifesteert zich in Arnhem met name bij jongvolwassenen van Marokkaanse komaf. Respondenten nemen daarbij waar dat de eerste lichting geradicaliseerde personen in Arnhem op voorhand een sterkere ideologische grondslag had dan personen die later (en momenteel) radicaliseren. Onder andere de status die uitreizigers hebben verworven binnen een selecte (salafistische) groep, kan voor de Arnhemse jongeren een aanzuigende werking hebben. Het sociale netwerk waarin deze jongeren zich begeven, kan vervolgens een grote invloed hebben op hun radicaliseringsproces. Het waarnemen van signalen van radicalisering wordt in toenemende mate bemoeilijkt, daar risicopersonen en -groepen vanwege de toegenomen aandacht voor radicalisering vanuit de gemeente meer gesloten worden.

4 Een voorstel voor vervolgonderzoek

In dit hoofdstuk doen we op basis van de voorgaande hoofdstukken en de input van de begeleidingsgroep een voorstel voor verdiepend onderzoek (fase 3). Een aanvulling op dit voorstel (inclusief tijdpad en begroting) is los van deze adviesnotitie aan de gemeente verstuurd.

4.1 Aanpak in Arnhem

In de interviews is veel aandacht geweest voor de aanpak die in Arnhem gestalte krijgt binnen het Veiligheidshuis (VH). Deze werkwijze spitst zich toe op personen die het risico lopen te radicaliseren of reeds geradicaliseerd zijn. In het VH zijn verschillende partijen vertegenwoordigd, waaronder de gemeente, de buurtzorg dan wel wijkteams, het jongerenwerk, middelbare scholen en de ROC's, de leerplicht, de politie en het Openbaar Ministerie (OM). Al deze partijen kunnen signalen van radicalisering bij het VH inbrengen, waarna wordt bekeken welke informatie bij andere partijen bekend is. Op deze wijze worden signalen van verschillende instanties bij elkaar gebracht en kan op een snelle en effectieve manier informatie worden verzameld over (mogelijk) geradicaliseerde personen en hun sociale netwerk. Op basis van de verzamelde informatie kan vervolgens worden besloten geen actie te ondernemen, een persoon te gaan of blijven monitoren of in te brengen in het casusoverleg. In het casusoverleg wordt bekeken welke partijen welke acties kunnen ondernemen.

Een aantal respondenten stelt daarnaast dat binnen de aanpak aandacht moet zijn voor de voedingsbodems van radicalisering. In andere woorden: er moet meer aandacht zijn voor proactief c.q. preventief beleid. Meerdere respondenten geven binnen dit kader aan dat de relatie tussen de gemeente Arnhem en de verschillende etnische gemeenschappen (inclusief de moskeeën) verbetering behoeft. Dit komt volgens hen mede voort uit het feit dat de afgelopen jaren onvoldoende uitvoering is gegeven aan het integratie- en participatiebeleid. In de optiek van een aantal respondenten blijven allochtonen in Arnhem zich als gevolg hiervan in een achterstandspositie bevinden, wat kan bijdragen aan radicalisering en daarmee het risico dat Arnhemse jongeren zich in binnen- of buitenland (uitreizigers) schuldig maken aan of oproepen tot geweld. Daarnaast wordt gewezen op de aandacht die vanuit de islamitische gemeenschap zelf gegeven moet worden aan het thema radicalisering. Zelfreflectie, investeren in religieuze educatie van jongeren en alertheid en openheid vanuit de islamitische gemeenschap waar het gaat om signalen van radicalisering, zijn aspecten die meermaals worden genoemd.

4.2 Focus en uitgangspunten

Onderhavige notitie geldt als een verkenning op basis waarvan vervolgonderzoek kan plaatsvinden (zie hoofdstuk 1). Met dit vervolgonderzoek wordt beoogd de volgende aspecten in beeld te brengen:

- De mate waarin sprake is van radicaliserende opvattingen bij Arnhemse jongeren en jongvolwassenen in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar;
- De wijze waarop Arnhemse jongeren en jongvolwassenen met radicale opvattingen getypeerd kunnen worden in termen van leeftijd, geslacht en opleidingsniveau;
- De gevolgen voor de aanpak van radicalisering (zowel preventief als repressief en curatief) door de lokale, regionale en eventueel landelijke instanties.

Om de focus en werkwijze binnen het vervolgonderzoek te bepalen, is in samenwerking met de gemeente Arnhem een begeleidingsgroep geformeerd. Tijdens een bijeenkomst met deze begeleidingsgroep is besproken welke elementen in het vervolgonderzoek aan bod moeten komen gelet op de onderzoeksvragen en de (verwachte) opbrengsten van het onderzoek:

- Een eerste belangrijk gegeven is dat uit het vooronderzoek naar voren is gekomen dat er geen (wetenschappelijke) definitie van radicalisering voorhanden is. In de praktijk geven professionals invulling aan dit begrip vanuit hun eigen professioneel perspectief en (normen)kader. Op basis van de input uit de begeleidingsgroep kan echter wel een nuance worden aangebracht tussen radicale opvattingen onder Arnhemse jongeren in enge en in ruime zin. In enge zin beperkt de focus zich tot die personen die vanwege (mogelijke) radicalisering in beeld zijn gekomen bij het VH, terwijl in ruime zin aandacht is voor het geven van een brede dwarsdoorsnede van hetgeen aan radicale opvattingen leeft binnen de Arnhemse samenleving c.q. het risico dat jongeren overgaan op of oproepen tot geweld.
- Er wordt gestreefd naar een representatief beeld van de mate van radicalisering onder Arnhemse jongeren. Een breed opgezet vragenlijstonderzoek – zoals eerder voorgesteld – kent methodologische beperkingen vanwege het ontbreken van objectieve criteria op basis waarvan over radicalisering kan worden gesproken. Daarnaast is het de vraag in hoeverre een goede respons op bijvoorbeeld scholen kan worden behaald.⁷ Tegelijkertijd is het van belang dat jongeren in het onderzoek betrokken worden. Het houden van groepsinterviews met jongeren en eventueel nog enkele professionals lijkt derhalve de best passende werkwijze.

7. Respondenten geven aan dat zij reeds veel surveys op uiteenlopende onderwerpen ontvangen, wat de motivatie tot het invullen daarvan kan beïnvloeden. Daarnaast is in het verleden soortgelijk onderzoek uitgevoerd door I&O Research dat niet aan de verwachtingen heeft kunnen voldoen.

- Radicalisering is een thema dat met name vanuit islamitisch perspectief benaderd wordt. Extreemrechts of -links zijn vooralsnog geen onderwerpen die in de praktijk, in relatie tot het thema veiligheid, aandacht vragen. Waar het radicale opvattingen onder Arnhemse jongeren in enge zin betreft, is enkel aandacht voor radicalisering vanuit islamitisch perspectief derhalve gerechtvaardigd. Binnen de context van radicale opvattingen in ruime zin kan wel aandacht aan links- en rechtsradicale gedachten worden besteed (bijvoorbeeld in termen van polarisering en een verscherping van wij-zij perspectieven), alsmede aan de weerbaarheid van Arnhemse jongeren op dit vlak.

4.3 Opzet

In deze paragraaf bespreken we de opzet van het vervolgonderzoek indachtig de focus en uitgangspunten die in paragraaf 4.2 aan bod zijn gekomen. Het vervolgonderzoek bestaat uit verschillende onderdelen die (gedeeltelijk) op elkaar voortbouwen.

4.3.1 Onderdeel 1 – Analyse Veiligheidshuis (VH)

Zowel uit het literatuuronderzoek als uit de interviews met respondenten komt naar voren dat het plegen of faciliteren van geweld vanuit een bepaalde ideologie als overeenkomstige kenmerken van radicalisering (in een vergevorderd stadium) worden beschouwd. Hoewel er geen eenduidige definitie van radicalisering te geven valt, bieden deze overeenkomstige kenmerken derhalve wel aangrijpingspunten voor het formuleren van een werkdefinitie van waaruit het onderzoek kan worden gestart (zie box).

Box – Afbakening ten behoeve van onderzoek

Voor het kunnen uitvoeren van het onderzoek, is het noodzakelijk dat duidelijkheid bestaat over de afbakening van hetgeen wordt onderzocht. Uit het vooronderzoek is gebleken dat het begrip 'radicalisering' niet concreet kan worden ingevuld. Wel kan dit begrip worden afgebakend door ongewenst gedrag – dat raakt aan de veiligheid van de (lokale) samenleving – en de oorsprong daarvan in ogenschouw te nemen. Vanuit dit perspectief bekeken kan radicalisering worden beschouwd als *'het (risico op het) plegen van geweld in binnen- of buitenland en/of het daartoe aanzetten van anderen vanuit ideologische overwegingen'*. De definitie omvat nadrukkelijk ook het element van 'risico op het plegen van of aanzetten tot geweld'. Op deze wijze kan binnen de afbakening tegemoet gekomen worden aan het feit dat niet alleen personen die zich aan het eind van het radicaliseringproces bevinden in het onderzoek worden geïnccludeerd, maar ook personen waarover vanwege gedragingen of uitingen (bijvoorbeeld door het verbaal steunen van IS) zorgen bestaan.

Gegeven de werkdefinitie richt dit deel van het onderzoek zich op radicalisering in enge zin. We willen een analyse maken van de meldingen die door het VH zijn behandeld en de daarbij behorende dossiers (n= circa 40). Gezien de werkwijze zoals deze in Arnhem vorm krijgt binnen het Veiligheidshuis (VH), biedt dit de garantie dat casus van radicalisering breder gedeeld worden en niet gebaseerd zijn op het professioneel perspectief en (normen)kader van een enkele professional.⁸ Bovendien kan deze werkwijze input bieden voor het geven van een nadere invulling aan de werkdefinitie van radicalisering ten behoeve van latere onderzoeksonderdelen. Binnen de voorgestelde analyse staan drie aspecten centraal: meldingskenmerken, persoonskenmerken en proceskenmerken. Op basis van deze analyse kan op een hoger geaggregeerd niveau inzicht worden verkregen in signalen die (blijkens de praktijk) kunnen duiden op radicalisering, motieven en achtergrondkenmerken van geradicaliseerde personen en ontwikkelingen binnen het radicaliseringsproces. De onderwerpen die we per aspect willen inventariseren, staan weergegeven in tabel 4.1.

Tabel 4.1. Aspecten en onderwerpen binnen onderdeel 1.

Meldingskenmerken	Persoonskenmerken	Proceskenmerken radicalisering
- Meldende instantie of organisatie - Partij(en) met aanvullende informatie - Startsignaal en aanvullende signalen	- Demografische gegevens - Gezinssamenstelling - School en/of werk - Kwetsbaarheden - Motieven	- Pushfactoren - Pullfactoren - Faciliterende factoren - Optreden ketenpartners

4.3.2 Onderdeel 2 – Radicalisering onder Arnhemse jongeren in beeld

De signalen die bij het VH gemeld worden geven een beeld van radicalisering in de gemeente Arnhem in enge zin. Omdat de mate waarin dit bekend raakt (mede) afhankelijk is van de mate waarin partijen die betrokken zijn bij de aanpak signalen kunnen waarnemen en waarderen, blijft onbekend in hoeverre sprake is van radicalisering onder Arnhemse jongeren in ruime zin. Bovendien beperkt deze informatie zich enkel tot islamitische radicalisering. In onderdeel 2 van het onderzoek willen we aandacht besteden aan radicalisering in ruime zin door 1) docenten van middelbare scholen en de Arnhemse ROC's en 2) jongerenwerkers te benaderen. We lichten onze werkwijze per groep (onderwijs en welzijnswerk) hierna toe.

8. Het VH is de centrale plaats waar alle meldingen over (mogelijke) radicalisering binnen de gemeente Arnhem binnenkomen. De informatie binnen deze meldingen wordt verrijkt door het aanvullend bevragen van professionals binnen instanties die niet betrokken zijn geweest bij de betreffende melding. Op basis van de verzamelde informatie wordt vervolgens besloten of een persoon al dan niet instroomt bij een – ten behoeve van radicalisering ingesteld – casusoverleg.

Onderwijs

Uit een overzicht dat door de gemeente ter beschikking is gesteld, blijkt dat het ROC in Arnhem veertien locaties heeft en er daarnaast zeventien voortgezet onderwijslocaties (waarvan vijf speciaal onderwijs) zijn.⁹ We willen voorstellen om willekeurig een aantal onderwijslocaties te selecteren (maximaal vijf ROC's en zeven locaties waar voortgezet onderwijs wordt gegeven). Binnen de geselecteerde locaties willen we in overleg met het bestuur van elke klas de mentor of aanspreekpunt bevragen of binnen diens klas sprake is van (het risico op) radicalisering en zo ja, bij hoeveel leerlingen (*screening*). Op deze wijze kan op een voor de onderzoekers en de respondenten efficiënte zicht worden verkregen op (vermoedens van) radicalisering onder een grote groep scholieren in de leeftijd van 12 tot en met 24 jaar. We zullen met maximaal vijftien docenten die aangegeven hebben dat radicalisering binnen hun klas speelt, een verdiepend interview houden. In deze interviews zullen we onder andere ingaan op de aard van de signalen, de wijze waarop andere leerlingen hiermee omgaan c.q. de impact op de klas en de weerbaarheid van leerlingen ten aanzien van radicalisering.¹⁰

Welzijn

Naast de tijd die kinderen op school doorbrengen hebben zij ook vrije tijd. Binnen het domein 'vrije tijd' willen we gebruikmaken van de kennis van welzijnswerkers (zoals jongerenwerkers) om zicht te krijgen op radicalisering in de gemeente Arnhem. Dit willen we doen door per werkgebied¹¹ binnen de gemeente Arnhem een jongerenwerker te benaderen. Aan de betreffende jongerenwerkers zullen we face-to-face vragen of zij in hun buurt (een risico op) radicalisering vermoeden bij jongeren en zo ja, bij hoeveel jongeren (*screening*).¹² We zullen met maximaal vijf jongerenwerkers die aangegeven hebben dat radicalisering binnen hun aandachtsgebied speelt, een verdiepend interview houden. In deze interviews zullen we onder andere ingaan op de aard van de signalen, de impact op de buurt en de weerbaarheid van jongeren ten aanzien van radicalisering.¹³

4.3.3 Onderdeel 3 – Groepsinterviews met jongeren

In groepsinterviews met jongeren uit Arnhem (in totaal ongeveer 100 jongeren) willen we ingaan op de mate waarin radicalisering in hun optiek binnen de eigen sociale omgeving speelt, waaruit zij dit afleiden c.q. op welke wijze zij dit merken en

9. Exclusief particulier onderwijs.

10. Overwogen kan worden om bij de betreffende school/scholen een groepsinterview te organiseren.

11. Bijvoorbeeld een wijk of buurt.

12. Bijkomende opbrengst is dat op deze wijze ook een beeld ontstaat op welke locaties met name zorgen bestaan omtrent radicalisering.

13. Overwogen kan worden om een groepsinterview met medewerkers van het jongerenwerk te organiseren.

hoe, indien van toepassing, de weerbaarheid van jongeren kan worden vergroot. Deze interviews willen we vooral gebruiken ter inkleuring, nuancering en aanvulling van de informatie die het onderzoek onder mentoren en welzijnswerkers heeft opgeleverd. Om focus aan te brengen in de jongeren die we willen benaderen voor een interview, kan worden bekeken in hoeverre casus binnen een bepaalde instantie of gemeenschap (bijvoorbeeld een school of buurt) hebben gespeeld.¹⁴ Met andere woorden: overwogen kan worden om – in ieder geval in eerste aanleg – jongeren te benaderen die zich bewegen in een sociaal domein (klas, buurt) waarvan bekend is dat (het risico op) radicalisering speelt.

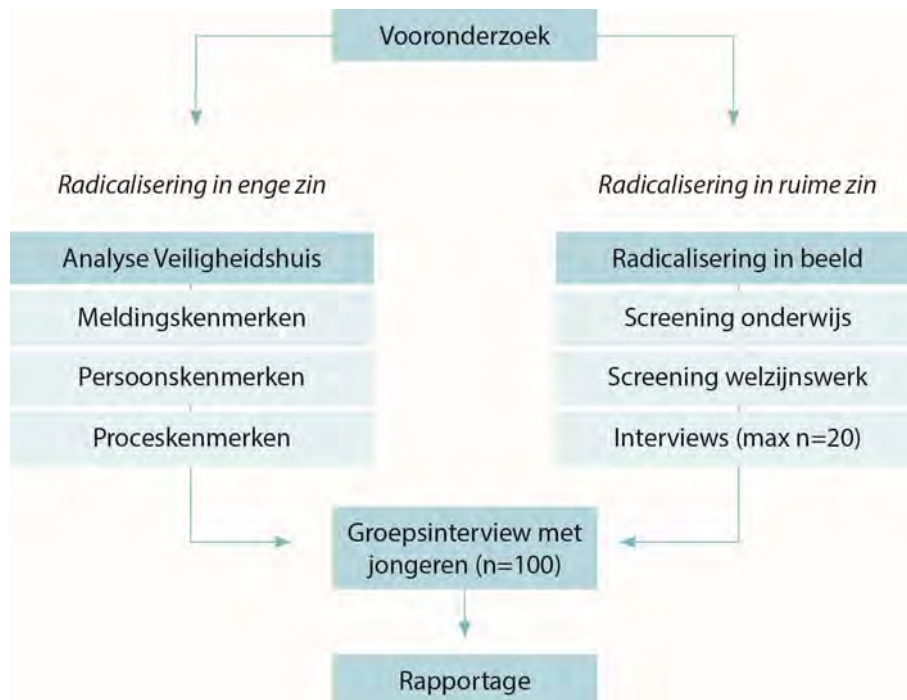
Bij het benaderen van jongeren willen we gebruikmaken van intermediairs. We denken daarbij vooralsnog aan intermediairs vanuit de school of het welzijnswerk (zoals de mentor of een jongerenwerker), hoewel mogelijk ook andere partijen hierin vanuit een lokale context een rol kunnen spelen (bijvoorbeeld de moskee of door ons gesproken respondenten). We merken daarbij op voorhand op dat spreiding naar leeftijd, etniciteit en opleidingsniveau van de te spreken jongeren van belang is om de representativiteit van de data zo veel mogelijk te waarborgen. Voorafgaand aan het gesprek ontvangen jongeren een infosheet van maximaal twee A4 waarop het doel van het onderzoek en het gesprek wordt toegelicht. Bij het gesprek zelf kan een intermediair aanwezig zijn, maar dit is geen vereiste en (grotendeels) afhankelijk van de wensen van de jongeren zelf. Als concreet startpunt van de gesprekken kunnen recentelijke gebeurtenissen of casus uit het nieuws worden ingebracht, waarna geleidelijk aan meer aandacht kan worden besteed aan de eigen beleving van jongeren.

Box – Duiding van cijfers

Het onderzoek biedt inzicht in de mate waarin signalen zich voordoet binnen de gemeente Arnhem. Deze cijfers kunnen eventueel worden geduid aan de hand van (statistische) kengetallen die kunnen worden verkregen via het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) dan wel (via) de gemeente Arnhem. Referentiemateriaal dat binnen deze cijfermatige duiding kan worden benut, betreft onder andere bevolkingscijfers (naar leeftijd en geslacht) en cijfers over het aantal leerplichtige leerlingen op de verschillende onderwijsniveaus. Op deze wijze kan vanuit verschillende perspectieven een beeld worden geschetst van radicalisering in enge en ruime zin, alsmede de (risico)groepen waarbinnen radicalisering in de gemeente Arnhem zich manifesteert.

14. Te denken valt dan aan casus die bij het VH zijn aangebracht en informatie van professionals uit het onderwijs en welzijnswerk (zie 4.3.1 en 4.3.2).

Figuur 4.1. Visueel overzicht van het onderzoeksdesign.



Geraadpleegde literatuur

Abbas, T. (2007). Islamic political radicalism in Western Europe. In T. Abbas (red.), *Islamic political radicalism: A European comparative perspective*. Edinburgh: University of Edinburgh Press.

Akbarzadeh, S. (2013). Investing in mentoring and educational initiatives: The limits of de-radicalisation programmes in Australia. *Journal of Muslim Minority Affairs*, 33(4): 451-463.

Aly, Al. (2011). *Terrorism and global security: Historical and contemporary perspectives*. Melbourne: Pelgrave McMillan.

Aly, A. & J.L. Striegher (2012). Examining the role of religion in radicalization to violent islamist extremism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 849-862.

Ashour, O. (2009). *The de-radicalisation of jihadists*. New York: Routledge.

Atran, S. (2010). *Talking to the enemy: Faith, brotherhood and the (un)making of terrorists*. New York: Harper Collins.

Bakker, E. (2006). *Jihadi terrorists in Europe: Their characteristics and the circumstances in which they joined the jihad. An exploratory study*. Den Haag: Clingendael.

Blokland, A. A. J., P. Nieuwbeerta & W. Bernasco (2010). Criminaliteit en etniciteit. Criminele carrières van autochtone en allochtone jongeren uit het geboortecohort 1984. *Tijdschrift voor Criminologie*, 52(2): 122-152.

Borum, R. (2004). *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida.
COT (2008). *Causal factors of radicalization*. Den Haag: COT.

Brooks, R.A. (2011). Muslim “homegrown” terrorism in the United States. How serious is the threat? *International Security*, 36(2): 7-47.

Brynillson, J., A. Horndahl, F. Johansson, L. Kaati, C. Martenson & P. Svenson (2012). Analysis of weak signals for detecting lone wolf terrorists. *Intelligence and Security Informatics Conference (EISIC)*, pp. 197-204.

Buijs, F.J., F. Demant & A. Hamdy (2006). *Strijders van eigen bodem. Radicale en democratische moslims in Nederland*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

- Cottee, S. & K. Hayward (2011). Terrorist (e)motives: The existential attractions of terrorism. *Studies in Conflict & Terrorism*, 34(12): 963-986.
- Crone, M. & M. Harrow (2011). Homegrown terrorism in the West. *Terrorism and Political Violence*, 23: 521-536.
- Dechesne, M. (2011). Deradicalization: not soft, but strategic. *Crime, Law & Social Change*, 55: 287-292.
- Demant, F. & B. de Graaf (2010). How to counter radical narratives: Dutch deradicalization policy in the case of Moluccan and Islamic radicals. *Studies in Conflict & Terrorism*, 33: 408-428.
- Doosje, B., A. Loseman & K. van den Bos (2013). Determinants of radicalization of Islamic youth in the Netherlands: Personal uncertainty, perceived injustice and perceived group threat. *Journal of Social Issues*, 69(3): 586-604.
- Edwards, C. & L. Gribbon (2013). Pathways to violent extremism in the digital era. *The Rusi Journal*, 158(5): 40-47.
- Fishman, S. (2010). *Community-level indicators of radicalization: A data and methods task force*. Report to Human Factors/Behavioral Sciences Division, Science and Technology Directorate, U.S. Department of Homeland Security.
- Genking, M. & A. Gutfraind (2011). How do terrorist cells self-assemble? Insights from an agent-based model of radicalization. Te raadplegen via SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1031521>.
- Githens-Mazer, J. & R. Lambert (2010). Why conventional wisdom on radicalization fails: The persistence of a failed discourse. *International Affairs*, 86(4): 889-901.
- Horgan, J. (2005). *The psychology of terrorism*. New York: Routledge.
- Horgan, J. (2009). *Walking away from terrorism: Accounts of disengagement from radical and extremist movements*. Milton Park: Routledge.
- Horgan, J. & K. Braddock (2010). Rehabilitating the terrorists? Challenges in assessing the effectiveness of de-radicalization programs. *Terrorism and Political Violence*, 22: 267-291.

King, M. & D.M. Taylor (2011). The radicalization of homegrown jihadists. A review of theoretical models and social-psychological evidence. *Terrorism and Political Violence*, 23(4): 602-622.

Kim, J., C.W. Lee & E.G. Im (2007). Changes of cyberterrorism: Autonomous terrors and countermeasures. In O. Gervasi & M. Gavrilova (red.), *Computational science and its applications – Iccsa 2007*. Berlin: Springer Verlag.

Kleinmann, S.M. (2012). Radicalization of homegrown Sunni militants in the United States: Comparing converts and non-converts. *Studies in Conflict & Terrorism*, 35: 278-297.

Koehler, D. (2014). The radical online: individual radicalization processes and the role of the internet. *Journal for Deradicalization*, 1: 116-134.

Kruglanski, A.W. & S. Fishman (2006). The psychology of terrorism: 'Syndrome' versus 'tool' perspectives. *Terrorism and Political Violence*, 18(2): 193-215.

Mullins, S. (2011). Islamist terrorism and Australia: an empirical examination of the "home-grown" threat. *Terrorism and Political Violence*, 254-285.

Nesser, P. (2006). Jihadism in Western Europe after the invasion of Iraq: Tracing motivational influences from the Iraq war on Jihadist terrorism in Western Europe. *Studies in Conflict & Terrorism*, 29(4): 323-342.

Nesser, P. (2008). How did Europe's global Jihadis obtain training for their militant causes? *Terrorism and Political Violence*, 20(2): 234-256.

Pisoiu, D. (2011). *Islamist radicalization in Europe: An occupational change process*. Londen: Routledge.

Pisoiu, D. (2013). Coming to believe "thruths" about islamist radicalization in Europe. *Terrorism and Political Violence*, 25: 246-263.

Precht, T. (2007). *Homegrown terrorism and Islamist radicalization in Europe – from conversion to terrorism*. Copenhagen: Danish ministry of Justice.

Ranstorp, M. (2010). *Understanding violent radicalization: Terrorist and Jihadist movements in Europe*. Londen: Routledge.

Reinares, F. (2011). Exit from terrorism: A qualitative empirical study on disengagement and deradicalization among members of ETA. *Terrorism and Political Violence*, 23: 780-803.

Sageman, M. (2008). *Leaderless jihad: Terror networks in the 21st century*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Sageman, M. (2014). The stagnation of terrorism research. *Terrorism and Political Violence*, 26(4): 565-580.

Silber, M. & A. Bhatt (2007). *Radicalization in the West: The homegrown threat*. New York: New York City Police Department.

Silke, A. (1998). Cheshire-cat logic: The recurring theme of terrorist abnormality in psychological research. *Psychology, Crime and Law*, 4(1): 51-69.

Silke, A. (2011). Disengagement or deradicalization: A look at prison problems for jailed terrorists. *CTC Sentinel*, 4(1): 18-21.

Silke, A. (2011). The devil you know: Continuing problems with research on terrorism. *Terrorism and Political Violence*, 13(4): 1-14.

Skillicorn, D.B., C. Leuprecht & C. Winn (2012). Homegrown islamist radicalization in Canada: Process insights from an attitudinal survey. *Canadian Journal of Political Science*, 45(4): 929-956.

Slootman, M. & J. Tillie (2015). Waarom sommige moslims radicaal worden. In: I. Weijers & C. Eliaerts (red.), *Jeugdcriminologie. Achtergronden van jeugdcriminaliteit (2^{de} druk)*. Den Haag: Boom Lemma Uitgevers.

Stern, J. (2010). Mind over martyr. How to deradicalize islamist extremists. *Foreign Affairs*, 89(1): 95-108.

Taarnby-Jensen, M. (2006). *Jihad in Denmark: An overview and analysis of jihadi activity in Denmark 1990-2006*. Copenhagen: Danish Institute for International Studies.

Taylor, M. & G. Ramsay (2010). Violent radical content and the relationship between ideology and behaviour: do counter-narratives matter? In National Coordinator for Counter Terrorism (red.), *Countering violent extremist narratives*. Den Haag: 2010.

Varst, L. van der, T. van Ham, A. van Wijk, M. Zannoni & A. Bouabid (2010). *Extreem links. Een verkennend onderzoek naar linksgeoriënteerde initiatieven in Nederland*. Den Haag/Arnhem: COT Instituut voor Veiligheids- en Crisismanagement en Bureau Beke.

Weenink, A.W. (2015). Behavioral problems and disorders among radicals in police files. *Perspectives on Terrorism*, 9(2): 17-33.

Weggemans, D., E. Bakker & P. Grol (2014). Who are they and why do they go? The radicalisation and preparatory processes of Dutch jihadist foreign fighters. *Perspectives on Terrorism*, 8(4): 100-110.

Wesley, R. (2008). Combating terrorism through a counter-framing strategy. *CTC Sentinel*, 1: 10-12.

Bijlage 1 – Geraadpleegde respondenten

Anne Frank Stichting
Centrum voor Criminaliteitspreventie en Veiligheid
Etnische gemeenschap
Gemeente Alkmaar
Jeugdbescherming Gelderland
Jongerenwerk
Pactum
Politie-eenheid Oost-Nederland
Regionaal Bureau Leerlingzaken
Scholen/onderwijsinstelling
Veiligheidshuis Arnhem
Verwey-Jonker Instituut
Overig

Bijlage 2 – Topiclijst interviews

Afbakening begrip ‘radicalisering’

1. In het beleid en de wetenschap is met name aandacht voor radicalisering vanuit het perspectief van religie, i.c. de islam. Hoe kijkt u tegen deze invulling van het begrip radicalisering aan?
2. Radicalisering is een begrip dat in de praktijk veel gebruikt wordt. Wat verstaat u onder het begrip ‘radicalisering’ (gedrag, ideeën of beide) en waarom? Kunt u dit toelichten met voorbeelden?
3. Hoe verloopt het proces van radicalisering? In welke mate zijn stadia te onderscheiden en welke stadia onderscheidt u? In hoeverre is het proces van radicalisering volgens u vergelijkbaar met het omarmen van en uitvoering geven aan andere extreme ideologieën zoals het links- en rechtsextremisme?

Aard en omvang radicalisering

1. In hoeverre heeft u vanuit uw werkzaamheden te maken met radicalisering en/of geradicaliseerde personen? Op basis waarvan zou u een persoon als geradicaliseerd omschrijven of typeren gelet op gedrag en ideeën?
2. In hoeverre is naar uw mening sprake van radicalisering binnen de gemeente Arnhem en op welke wijze(n) manifesteert zich dat? Is er een nadere duiding (bijvoorbeeld denkers versus doeners) mogelijk/wenselijk en zo ja, wat is de verhouding tussen deze groepen?
3. Hoe heeft het aantal geradicaliseerde personen zich ontwikkeld over de afgelopen jaren? Om welke aantallen en type radicalisering gaat het en hoe zichtbaar is dit? Eveneens: welke ontwikkeling valt te op te merken als het gaat om de invloed en handelingsbereidheid van personen die geradicaliseerd zijn? Op welke wijze(n) komen deze personen in contact met radicaal gedachtegoed en/of radicale groepen?
4. Welke oorzaken liggen naar uw mening (mede) ten grondslag aan radicalisering? Vraag hierbij specifiek naar zowel contextuele (leefmilieu, religie, afstand tot de samenleving) als meer individuele kenmerken (bv. IQ, persoonlijkheid, beïnvloedbaarheid) van geradicaliseerde personen (indien de respondent hierover kennis heeft) en de rol van het internet / toegankelijkheid van informatie.
5. Wat is de rol van *push*- en *pull*factoren en wijkt Arnhem hier op enigerlei wijze van af?
6. In hoeverre staat radicalisering (zoals door de respondent beschouwd) in relatie tot extremisme of terrorisme (in de vorm van (willen) uitreizen naar ‘brandhaarden’ in het buitenland of het voorbereiden of (willen) plegen van een aanslag in Nederland)? Welke andere redenen of motieven kunnen hieraan ten grondslag liggen?

Preventie en signalering van radicalisering

1. Is het mogelijk om (kwetsbaarheid voor) radicalisering vroegtijdig te signaleren en zo ja, hoe? (persoonsfactoren, sociaal netwerk, rol van de moskee etc.)
2. Welke partijen hebben hierin een verantwoordelijkheid en op welke wijze kunnen zij hieraan vormgeven?
3. Wat betekent het voorgaande voor de aanpak in het algemeen en de Arnhemse aanpak in het bijzonder? Welke partijen hebben hierin een verantwoordelijkheid en welke partijen nemen momenteel de verantwoordelijkheid?

Tot slot

Hoe kunnen aard en omvang van radicalisering in de gemeente Arnhem betrouwbaar / zo betrouwbaar mogelijk in beeld worden gebracht?

- Welke groepen professionals hebben hierop zicht?
- Op welke manier kunnen zij geraadpleegd / benaderd worden?
- Zijn er andere relevante bronnen die in een dergelijk onderzoek kunnen worden betrokken?

Rijnkade 84
6811 HD Arnhem
tel 026 - 443 86 19

info@beke.nl
www.beke.nl



www.beke.nl